

АЛЕКСАНДАР М. ФИЛИПОВИЋ*
Факултет за економију и инжењерски менаџмент
Нови Сад
ЖЕЉКО БЈЕЛАЈАЦ**
Правни факултет за привреду и правосуђе
Нови Сад

УДК 351.77:316.776
Оригиналан научни рад
Примљен: 20.08.2020
Одобрен: 10.09.2020
Страна: 137-150

УЛОГА МАСОВНИХ МЕДИЈА У ДЕАФИРМАЦИЈИ БЕЗБЕДНОСНЕ КУЛТУРЕ ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ COVID-19

Сажетак: Аутори у раду анализирају конфузију насталу током пандемије и сучељавају основаност права државе да у кризним ситуацијама као што је пандемија COVID-19 чак и делимично суспендује „право јавности да зна“, са обавезом исте државе да увек и безусловно омогући масовним медијима да информишу јавност о свему што је у интересу јавности. Кроз питање ко одређује шта је интерес јавности у информисању о COVID-19, аутори промишљају евентуални сукоб интереса држава и здравствених власти на једној, и грађана на другој страни, и колико тај сукоб интереса резултира незнањем грађана о ономе што треба да ураде да би умањили ризик од болести, па самим тим деафирмише безбедносну културу током пандемије. Аутори разматрају и улогу масовних медија без којих држава не може да комуницира са грађанима, нити без медија може да успостави одрживу безбедносну културу становништва неопходну за излазак из епидемије COVID-19.

Кључне речи: пандемија, држава, медији, новинарство, информисање, безбедносна култура

Увод

Пандемија било које болести је најозбиљнији проблем који може да погоди здравствени систем једне земље. Глобалне здравствене власти али и здравствене власти уређених држава се перманентно припремају за избијање евентуалне епидемије. У случају да епидемија избије, покрећу се унапред припремљени системски протоколи који поред здравствених, садрже и поступања државе и грађана у великом броју других области. Информисање грађана је једна од важнијих области. Информисање треба да, са једне стране, спречи панику и масовну хистерију или, пак, депресију која може да наступи у случају оболевања и смрти великог броја грађана. Са друге стране, информисање не би

* sasha.filipovic@gmail.com

** zdjbelajac@gmail.com

смело да иступи из свог етичког оквира а појединци и органи који су, у времену епидемије, овлашћени да саопштавају информације, морају да обезбеде да информације буду истините и потпуне и да преко медија разговарају са грађанима у најбољој функцији афирмације безбедносне културе становништва и минимизовања сваке штете.

Како се, *in flagranti*, испоставило широм света, систем информисања о пандемији COVID-19 се састоји од два чиниоца. Један је орган здравствене власти овлашћен да монополски и често нетранспарентно саопштава податке релевантне за епидемију, други чинилац су медији јавног информисања који те податке саопштавају грађанима, често без могућности да истраживачким и аналитичким новинарским поступцима провере тачност или потпуност информација које саопштава здравствена или ина власт. Када је у питању извештавање о пандемији COVID-19, примећене су две велике групе понашања држава и масовних медија у њима. Једна група држава има потпуну симбиозу и хармонију здравствених власти и медија по принципу *gens una sumus*, где се не лицитира интересом јавности и где и држава и јавност имају истог противника и исти циљ и боре се против њега поштено и на исти начин. Друга група држава, махом ауторитарних, са, по правилу, сиромашним и недовољно развијеним системом јавног здравља, не може, а често и не уме да успостави савремену и ефикасну заштиту становништва од COVID-19. Да би предупредила негативну реакцију јавности и пад политичког рејтинга који може да води губитку политичке власти, извршна власт често дезавуише здравствене експерте и институције а политички лидери узурпирају право да, често лично информише грађане о детаљима епидемије и мерама које здравствене власти прописују. Тако је председник Белорусије Александар Лукашенко свакодневно јавно лично негирао опасност од COVID-19, тврдећи да ни једна особа у Белорусији није умрла од корона вируса, нити хоће. При томе, јавности нису биле доступне статистике оболелих и умрлих по областима и градовима, а новинарима је било забрањено да узимају изјаве лекара или да истражују шта се дешава у болницама¹.

Прва жртва оваквог приступа колективној безбедности и безбедносној култури је истина о стању нације по питању COVID-19 која аутоматски води до супресије безбедносних мера и већег обољевања нације. Сматрајући да мањи број оболелих и умрлих неспорно доказује да је њихова власт боља а они успешнији владооци, лидери таквих држава саопштавају грађанима лажне бројеве. Подаци које саопштавају појединци или њихови кризни штабови су често нетачни, број оболелих и умрлих је често драстично умањен. Са друге стране, те земље су релативно отворене, тако да прави подаци долазе до медија који их, колико могу и смеју, саопштавају јавности, што све заједно ствара невиђену конфузију и несигурност грађана у право стање болести и стварну опасност која им прети. И извршна и здравствена власт губе ауторитет и поверење, а за то бивају окривљени и прогоњени медији и новинари. Међутим, комплементарна међузависност и допуњавање, односно, заједнички рад здравствених власти и медија током пандемије COVID-19 су по себи нужни и неоп-

¹ Tatsiana Melnichuk, „Coronavirus: Belarus WW2 parade defies pandemic and upstages Putin“, *BBC News*, 09.05.2020, <https://www.bbc.com/news/world-europe-52574749>, 09/08/20

ходни једни другима. И једни и други за своје објекте имају непрегледну сиву масу уплашених и дезоријентисаних грађана које морају да информишу али и да обликују њихово понашање у складу са поступцима прописаним од глобалне здравствене власти, најчешће СЗО, а пре свега, у складу са најбољим интересима самих грађана. Зато морају да сарађују, да свакодневно усклађују своје активности, да се коригују и опомињу.

Улога медија у савременом друштву

Масовни медији су потпуно интегрисани с модерним друштвом и оно без њих не може. Грађанин појединац, друштвене организације, као и бизнис, ослањају се на масовне медије да би их ови обавештавали о ономе што се догађа у заједници, нацији и свету уопште. Отуда, масовни медији чине виталну карику у систему информисања, који обухвата све равни друштва и друштвене управе². Масовни медији су друштвене институције које функционишу унутар одређених стега, правила, права и политике које упошљавају карактеристичну мешавину квалификованог особља, који се држе одређених процедура у прикупљању информација, ради стварања грађе за визуелно, аудитивно или концептуално усмерене медије. Они су учесници у политичкој, економској, социјалној и културној динамици друштвене моћи. Један број других теоретичара описује масовне медије чији је циљ да информишу, уверавају, забављају и продају. Али сва четири елемента ретко су присутна у оквиру једне приче, рекламе, текста или информације³. Иако су масовни медији синтеза пуно различитих чинилаца и професија, у смислу овог рада, фокус је на информативној функцији медија. Због информативне функције медији су првобитно и настали и развили се, док су друге функције, попут забавне или едукативне додаване у различитим периодима њиховог развоја. Наравно, постоје и медији који немају информативну функцију и који у принципу не запошљавају новинаре, и каквих је у време хиперзасићености медијског простора све више, и они су током пандемије обавили важну секундарну улогу у пружању садржаја које грађанима у условима ограниченог кретања може да представља својеврсни извор нормалности. Са друге стране, медији којима је информативна функција примарна имали су круцијалну улогу током пандемије, и пред њима је био безмало генерацијски изазов. У којој мери су они одговорили на тај изазов, питање је које кореспондира са питањем колико добро новинари раде свој посао током пандемије, јер је новинарство темељ информативних медија. Треба рећи и да читавом спектру информативних медија данас припадају и друштвени медији, преко којих се у модерно време обавља највећи део комуникација. И док традиционални медији, штампани и електронски, имају процедуре и контролу дисеминације информација, на друштвеним медијима те контроле нема, па је преко Твитера, Инстаграма, Фејсбука раширен узнемирујући број нетачних

² Roland Lorimer (1998), *Masovne komunikacije*, Clio, Beograd

³ Željko Bjelajac, Boro Merdović (2018) „Senzacionalizam u medijima kao uzrok destabilizacije politike suzbijanja kriminaliteta“, *Kultura polisa*, god. XV (2018), br. 35, 289-300

информација. Ту налазимо корелативност између изостанка истраживачког новинарства и огромног броја дезинформација – да су новинари обавили посао на начин на који они то иначе раде, грађани би били боље информисани, па би тако теже поверовали у информације до којих су дошли путем друштвених медија, и конфузија би била мања. Новинарство је иначе, једна од ретких људских делатности која, у зависности од тога како третира истину и морал, може да буде веома корисна или немерљиво штетна. У свом најбољем издању, новинарство је важна и корисна творевина људског ума и руку, један од темеља демократије. Новинари пружају грађанима информације и анализе, олакшавају комуникацију унутар друштва и у значајном степену омогућавају самоуправу. Јавност редовно добија своју дневну количину поузданих информација које на крају помажу појединцима да остваре своје место у друштву и, шире, у глобалној заједници. Информације показују неправде, суштине, борбе моћи, катастрофе, достигнућа и приватне интересе. Грађани су, гледајући главне вести у медијима, свесни својих заједничких или конкурентних вредности. Кроз новинарство, друштво прати стање својих институција и своју будућност и по потреби реагује. Такво новинарство је од суштинског значаја за демократију јер човек не може да самоконституише сопствени смисао и сврху ако не обезбеди потпуну и тачну информацију о догађајима ван његовог видокруга. Он мора да зна шта се догодило, како и под којим околностима. Од тог сазнања често зависи посао, здравље, будућност, живот.⁴ Медији су и инструмент за промоцију социјалног простора у савременом свету⁵. Оно што не постоји у медијима као да се није ни догодило. Иако је првобитни *raison d'être* медија био да информишу грађанство, врло брзо се испоставило да медији, колико год информисали, могу и да дезинформишу, и то често чине намерно, ангажовано, у складу са политичким, или неким другим циљем особе или група који контролишу медије. Масовни медији су, дакле, незаобилазан чинилац промена у друштву, које, с друге стране, мењају улогу медија. Медији, односно медијски садржаји доприносе да појединац одреди себе и своје понашање у односу на друге – онако како су они медијски представљени. Тако медији помажу да појединац позиционира и одреди себе у односу на друге и боље се оријентише у стварним друштвеним ситуацијама⁶. Медији могу имати и још једну функцију, а то је функција активне улоге у наметању грађанима и јавности, политичких, социјалних, психолошких и иних, једном речју вредносних ставова. У вештим рукама, медијима се може ефикасно обликовати јавно мњење. Да ли ће тај утицај бити позитиван или негативан, да ли ће бити у корист свих јединки друштва, или само одабраних, то зависи само од зрелости једног друштва и његових демократских институција.

⁴ Željko Bjelajac, Aleksandar Filipović (2018) „Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva”, u: Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva, ur. Željko Bjelajac i Aleksandar Filipović, posebno izdanje, *Kultura polisa*, 9-21

⁵ Види: Aleksandar Filipović (2016): *Paradigma kulturološkog pozicioniranja video igre*, doktorska disertacija, Fakultet dramskih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu

⁶ Željko Bjelajac (2015) „Mediji, supkultura i kriminalitet“, *Kultura Polisa*, god. XII (2015), br. 27, 121-134

Зашто је затајило истраживачко новинарство?

Какво је то истраживачко новинарство, и, да ли је заиста затајило пред короном и по негде неиздрживом пресијом државних власти? Много је, у савременом свету, сегмената друштва који желе да свој рад задрже у сенци, да га сакрију од очију и разматрања јавности. Нису то само држава са својим апаратом принуде и силе (војска, полиција, тајне службе...), дипломатија, велике корпорације... Своје пословање као тајну жели да сачува незамисливи број организација и појединаца чије би набрајање било потпуно бесмислено. Тој тежњи је у савременом свету супротстављен један од најважнијих принципа јавног живота и незаменљиви и неутуђиви темељ демократије – ноуменон важан колико и категорички императив⁷, принцип звани „право јавности да зна“ и истраживачко новинарство као дејствујући постулат тог права. Истраживачко новинарство је сегмент новинарске професије у коме новинар, или група њих, као носиоци ”друштвене лиценце”⁸, на основу легалног новинарског истраживања пише новинарски текст, обично чланак, или одговарајући новинарски производ, ако су у питању електронски медији. Новинарско истраживање мора да буде легално, што значи да новинар мора да се представи саговорнику или институцији, да му стави до знања да ради новинарско истраживање и да сва сазнања до којих дође током разговора, односно истраживања, могу да буду јавно објављена. Током истраживања, новинар мора да истражи и понуди одговоре на сет уобичајених новинарских питања (ко, шта, где, када, како и зашто) и понуди доказе који ”ван сваке разумне сумње” потврђују наводе из текста. Новинарско истраживање је увек инспирисано друштвеним проблемом значајног нивоа, најчешће везаним за криминал, корупцију, трговину оружјем, људима или наркотицима, педофилијом, или неким другим акутним обликом друштвене патологије. Уобичајена структура новинарског рада који настаје после завршеног истраживања⁹ је да почиње описом стања или проблема. Други део рада је тзв. ”дијагноза”, у коме новинар описује и доказује како је и зашто је настао проблем, ко је одговоран за настајање проблема, итд. У трећем делу, новинар, полазећи од друштвене лиценце, и, позивајући се на недвосмислене ауторитете, предлаже терапију, односно мере и радње које појединци и друштвени чиниоци треба да предузму, да би се проблем који је био тема истраживања, решио. Истраживачки новинари су, због права и могућности да у име друштва откривају тајне, природни противници најмоћнијих друштвених

⁷ Категорички императив је етички концепт немачког филозофа Имануела Канта. Кант даје неколико формулација категоричког императива: поступај према оној максими за коју можеш пожелети да постане општи закон; поступај увек према људскости у себи и другим бићима увек као према циљу, а никад као према средству; поступај увек према оној максими коју би одредио када би био законодавац у краљевству циљева.

⁸ Друштвена лиценца представља онтолошки статус новинара као радника запосленог у медију јавног информисања, који у свом новинарском послу наступа ”у име и интересу друштва”, заступајући и бранећи најшире интересе јавности. Као што судови и судије суде ”у име народа”, новинари свој посао обављају на основу друштвене лиценце, односно, ”у име јавности”

⁹ Правило које је заступао Сергеје Лукач, дугогодишњи професор, и шеф катедре за новинарство на Факултету политичких наука у Београду

структура. Поменули смо криминал, корупцију, трговину оружјем, итд., али то нипошто не значи да су тема истраживања само криминалци. Велики противници истраживачких новинара су међународне корпорације и организације и владе држава које су често на врху феномена који се зове организовани криминал. Међународна федерација новинара (IFJ) сваке године саопштава број и имена новинара убијених због свог истраживачког рада. Број годишње убијених новинара је ретко мањи од сто, а најгоре је било 2006. године, када је страдало 155 новинара. У начелу, све су то били истраживачки новинари на задатку.

Светска здравствена организација је од почетка епидемије, касније и пандемије, приметила да у информисању око COVID-19 има много дезинформација које умањују успешност супротстављања болести па је заједно са другим сродним организацијама инсистирала на сузбијању дезинформација. Међувладине организације као СЗО или УНЕСКО у у циљу сузбијања дезинформација установиле алате за проверу чињеница и креирале веб странице које пружају поуздане информације о пандемији¹⁰. У једном разговору за медије, половином априла 2020, Саорла Меккејб (Saorla McCabe), програмски специјалиста за УНЕСКО (UNESCO) инсистирала је на транспарентности и истраживачком новинарству као заштити од дезинформација. ”Владе морају да обезбеде висок ниво транспарентности и у потпуности гарантују право грађана на приступ информацијама, укључујући путем веб локација и *hotline* који пружају званичне податке и савете. Обезбеђивање приступа поузданим информацијама о пандемији, као што су ажуриране статистике, противмере против вируса и формалне смернице о томе како грађани треба да се понашају, може да минимизује ризик од тога да људи постану жртве дезинформација. У доба кризе владе морају повећати транспарентност у складу са законодавством и политикама о приступу информацијама. Важно је напоменути да независно професионално новинарство може да одигра кључну улогу у раскривавању митова ширењем тачних, чињеничних информација о кризи. Стога је слобода штампе неоспорни благослов и требало би је штитити на сваки могући начин - посебно у овом периоду, и не сузбијати је. Независна штампа може успешно да се супротстави дезинформацијама и непровереним гласинама. Коначно, кључни фокус треба ставити на медијску и информатичку писменост”¹¹.

Од самог почетка, од прве најаве о појави COVID-19 у Кини, новинари су одиграли кључну улогу у смањењу ризика који представља вирус. Идентификовали су нова жаришта, пружили информације о заштитним мерама, демантовали дезинформације и етаблирали владе као одговорне за политику сузбијања вируса. Међутим, коегзистенција власти и медија је кратко трајала и стварност је, на свим странама света показала другачије понашање власти. Чак

¹⁰ World Health Organization, „Digital tools for COVID-19 Contact Tracing“, 04.06.2020 https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-Contact_Tracing-Tools_Annex-2020.1, 07/08/20

¹¹ Elena Vapnichnaya, “Interview: Openness of the authorities, conscientiousness of the media, information literacy of citizens - this is what needs to be countered with disinformation about the coronavirus”, *UN News*, 16.04.2020, <https://news.un.org/ru/story/2020/04/1376212>, 08/08/20

и доба короне, власти су, углавном, медије и њихова новинарска истраживања доживљавали као противнике, и то не само противнике власти, већ често и ”непријатеље народа” који својим писањем наносе штету грађанима и умањују напоре власти да победе корону. Матрица је идеолошки типична и понавља се увек када власт помисли да је у опасности да изгуби политичку власт. Државне власти, желећи потпуну контролу на током информација, по правилу нису желеле посредника у преношењу информација о COVID-19. Новинари су постали непожељни. Највиши представници власти су дезавуисали чак и највеће медицинске ауторитете своје земље, ако нису били део тима за манипулисање информацијама (сукоб Трамп – др Фаучи)¹². Власти су често прибегавале диригованим конференцијама за новинаре на којима су лојални сарадници власти саопштавали манипулисане информације, без могућности да новинари истраживачи поставе питања и добију одговоре.. Нападајући новинаре, владе су поткопавале способност комплетног система да одговори на опасност од COVID-19 и тако нарушавале безбедносну културу. Јасни примери злоупотребе власти од стране власти су хапшења и кривично гоњење новинара који су писали о корони. Из више земаља пријављене су слични догађаји, као и мање насилни облици узнемиравања или застрашивања, попут долазака полиције на врата стана, разне забране, итд.

Корелативност између дисфункције медија и деафирмације безбедносне културе

Корелативност је флагрантна. Код друштвених проблема у које је укључен велики број грађана, па и читава популација, као што је то код пандемије, апсолутно нема имплементације безбедносних мера, па самим тим и колективне и личне безбедности, без снажне подршке читавог сектора јавног информисања. Мудре државе и мудри државници то знају, па негују свој систем јавног информисања и охрабрују га за највише професионалне домете, али нису сви државници мудри. У претходном поглављу смо покушали да констатујемо извесну дисфункцију медија јавног информисања када је у питању писање о COVID-19. Медији у целом свету су показали зачуђујућу и неуобичајену дисфункционалност. Зашто?

Искуства великог броја држава и медија у њима, указују да је разлог за дисфункцију медија, најпре елементарни страх новинара и уредника од репресије власти, чак и страх за живот. Други разлог би могла да буде перманентна и системска опструкција власти приступу информацијама о епидемији. Многе државе су забраниле новинарима приступ подацима о броју заражених и умрлих. Друге државе су забраниле лекарима и другом медицинском особљу да дају податке новинарима и да уопште на било који начин контактирају са ме-

¹² Quentin Fottrell, “Trump vs. Fauci: The president says, ‘He was wrong’; the doctor responds, ‘I don’t regret anything I said’”, *Market Watch*, 21.07.2020, <https://www.marketwatch.com/story/trump-on-faucis-early-response-to-the-coronavirus-pandemic-he-was-wrong-fauci-disagrees-i-think-im-pretty-effective-2020-07-19>, 06/08/20

дијима. Треће државе су прокламовале слободни приступ информацијама, али су поставиле низ препрека у ланцу саопштавања резултата које су обесхрабривале медицинске раднике да сарађују са новинарима и медијима. ”Пандемија пружа диктаторима, али и демократијама, могућност за злоупотребу¹³”, написао је за *The Foreign Policy* Флоријан Бибер (Florian Bieber), професор на Универзитету у Грацу, нагласивши да ће после повлачења вируса многе земље бити мање демократске него што су биле пре марта 2020, и да ће вероватно поједине владе удвостручити своје ауторитарне праксе и искористити ванредно стање за консолидацију власти. „У почетку пандемије популистички и аутократски лидери су били лоше припремљени за пандемију. Презир према науци и стручности, у комбинацији с непотизмом и занемаривањем државних институција, укључујући здравствену заштиту, показивале су владе попут администрације Доналда Трампа (Donald Trump), мексичког председника Андреаса Мануела Лопеза Обрадора (Andres Manuel Lopez Obrador) и бразилског председника Жаира Болсонара (Jair Bolsonaro)¹⁴. Бибер истиче примере у Србији и Турској, где су прорезимски медији дали глас такозваним стручњацима који су тврдили да је њихова популација генетски заштићена од инфекције. Француски председник Емануел Макрон (Emmanuel Macron) је драматично говорио да је Француска ”у рату”, либералне демократије, укључујући Италију, Немачку и Аустрију су предузеле невиђене мере за полицијско праћење грађана, попут праћења њиховог кретања путем података мобилних телефона. У Црној Гори је влада чак објавила имена и адресе грађана који би требало да буду у карантину. У таквој ситуацији, са толиким претњама по слободу, па чак и живот новинара, тешко је остати професионалац и наставити са упорним професионалним радом.

Напади на новинаре због њиховог извештавања о пандемији COVID-19 забележени су широм света. Организација „Репортери без граница“ (Reporters sans Frontières), је у свом годишњем извештају ”Индекс слободе медија 2020¹⁵” упозорила на проблематичне трендове везано за слободу медија, нарочито по питању писања новинара о корона вирусу. Репортери без граница су осудили цензуру коју је увела Кина на одређене научне публикације о корона вирусу због чега би свет могао да буде ускраћен за неопходне информације у борби против пандемије. Amnesty International подсећа да је право на правовремене и тачне информације темељни услов за ефикасно коришћење ”права на здравље¹⁶”. У случају COVID-19, то значи да сви имају право на приступ свим дос-

¹³ Florian Bieber, “Authoritarianism in the Time of Coronavirus, *Foreign Policy*, 30.03.2020, <https://foreignpolicy.com/2020/03/30/authoritarianism-coronavirus-lockdown-pandemic-populism/>, 12/08/20

¹⁴ исто, 12/08/20

¹⁵ Reporters Sans Frontières, “2020 World Press Freedom Index”, <https://rsf.org/en/2020-world-press-freedom-index-entering-decisive-decade-journalism-exacerbated-coronavirus>, 13/08/20

¹⁶ Право на здравље скуп је правних правила по којима свако има право на стандард живота који обезбеђује здравље и благостање како појединцу тако и његовој породици, укључујући храну, одећу, стан и лекарску негу, потребне социјалне службе, као и право на осигурање у случају незапослености, болести, неспособности, удовиштва, старости и других случајева губљења средстава за издржавање услед околности независних од његове воље. Универзалном деклараци-

тупним информацијама о начину ширења вируса, као и мерама које би могли предузети како би се заштитили. Но, како показују подаци ове организације, владе широм света су хапсиле и затварале новинаре и друге медијске раднике због дељења управо таквих основних информација¹⁷. Amnesty посебно истиче случај¹⁸ руског медија Новаја Газета (Новая газета) који је 12. априла објавио чланак новинарке Елене Милашине (Елена Милашина) у којој она критикује чеченске власти због њиховог одговора на пандемију¹⁹. Чеченски лидер Рамазан Кадиров је раније тврдио да су људи који пренесу инфекцију на другогa “гори од терориста” и да би “требало да буду убијени”. Милашина је упозорила да су ови коментари довели људе до тога да из страха скривају своје симптоме. Као одговор, Кадиров је на свом Инстаграм профилу објавио видео у којој прети новинарки, те позива руску владу и Савезну службу безбедности (ФСБ) да “заустави оне нељуде који пишу и провоцирају наш народ”. Власти у Москви су изјавиле да претња Кадирова јесте “веома емотивна али да се није догодило ништа необично²⁰”. Међутим, само три дана касније, руско регулаторно тело Роскомнадзор је, на захтев Тужилаштва Руске федерације наложило Новој Газети да уклони спорни текст²¹, што је медиј и учинио. У Венецуели је новинар Дарвинсон Рохас провео 12 дана у затвору након што је извештавао о ширењу вируса у земљи. У Турској су два новинара локалног сајта „Ses Kocaeli“²² приведени након објављивања чланка о два смртна случаја COVID-19 у локалној болници. У Индији су бројни новинари позивани у полицију како би објаснили своје приче. Новинари су процесуирани због извештавања о COVID-19 у многим другим земљама укључујући Азербејџан, Казахстан, Србију, Бангладеш, Палестину и друге. Новинарка портала „Нова С“ Ана Лалић приведена је полицију и одређено јој је задржавање од 48 сати због наводног дизања панике и узбуђивања јавности, након што је против ње Клинички центар Војводине поднео пријаву због текста о недостатку заштитне опреме за медицинске раднике у КЦ Војводина²³. Сви ови примери који долазе из различитих делова

јом о људским правима, која је усвојена 10. децембра 1948. године, на Генералној скупштини ОУН-а, све њене чланице, међу којима и Република Србија, обавезале су се да обезбеде да ниједна особа не буде лишена тог права

¹⁷ Amnesty International, “Global: Crackdown on journalists weakens efforts to tackle COVID-19, 01.05.2020, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/05/global-crackdown-on-journalists-weakens-efforts-to-tackle-covid19/>, 12/08/20

¹⁸ Isto, 12/08/20

¹⁹ Елена Милашина, ” Смртъ от коронавируса — меньшее зло”, *Новая газета*, 12.04.2020, <https://novayagazeta.ru/articles/2020/04/12/84851-smert-ot-koronavirusa-menshee-zlo>, 13/08/20

²⁰ “Весьма эмоционально, но ничего необычного: Песков — об угрозах Кадырова “Новой газете”, *Новая газета*, 16.04.2020, <https://novayagazeta.ru/news/2020/04/16/160750-vesma-emotsionalno-no-nichego-neobychnogo-peskov-ob-ugrozah-kadyrova-novoy-gazete>, 13/08/20

²¹ Reporters Sans Frontiers, „Коронавирус: подчиняясь требованию Рамзана Кадырова, российские власти подвергали цензуре статью с критикой репрессивного кризисного менеджмента Чечне”, 17.04.2020,

https://rsf.org/sites/default/files/russie_2020_04_censure_novaia_gazeta_rus_0.pdf, 14/08/20

²² Исмет Чигит (İsmet Çiğit) и Гунгор Арслан (Güngör Arslan), <https://www.seskocaeli.com>

²³ „Полиција дошла по новинарку портала Nova.rs због текста о Клиничком центру Војводине”, 02.04.2020, <http://www.uns.org.rs/desk/vesti-iz-medija/96280/policija-dosla-po-novinarku-portala-novars-zbog-teksta-o-klinickom-centru-vojvodine.html>, 14/08/20

света дају делимичан одговор на питање зашто је током пандемије COVID-19 затајило истраживачко новинарство. Строга контрола информација од стране држава у садејству са угроженошћу новинара која би била последица извештавања мимо воље система, чак и у ситуацијама у којима ти системи имају најбољу намеру у смислу борбе против заразне болести, као и ограничењем кретања и надзором комуникација у одређеним државама учиниле су да се новинари обесхрабре од таквих подухвата, и, што је такође важно, такав амбијент је створио страх и код потенцијалних кредибилних извора, без којих није могуће обавити новинарско истраживање. Дисфункција медија је сасвим сигурно условила слабљење колективне безбедности становништва и умањила његову способност да се самоорганизује у одбрани од болести. Флагрантни недостатак преко потребних информација је спречила најбољи одговор популације на заразу. Државне власти су одбраниле себе и своју власт, ојачале су своје режиме, али су, на другој страни утицале да епидемија зарази већи број људи у њиховим државама, и, што је трагично, допринеле су да већи број људи подлегне болести.

Дискусија

Актуелна пандемија болести COVID-19, изазвана новим људским корона вирусом SARS-Cov-2, по много аспеката догађај је без преседана у новијој људској историји. Захвативши готово све земље света у мањој или већој мери, и изазвавши снажне рестриктивне реакције у много држава, ова текућа пандемија представља можда највећи друштвени изазов ове генерације, и прети да трајно промени живот какав знамо²⁴. Тај изазов рефлектује се на све чиниоце друштва, од којих неки имају важнију улогу од осталих. Укратко, најпре треба сачувати здравље грађана од заразне болести, затим сачувати здравствене системе од снажних удара, сачувати економију, друштво у целини, а онда сачувати и ментално здравље и квалитет живота сваког појединца, како током пандемије, тако и за време које ће доћи када се пандемија оконча. То није нимало лак задатак, и један од темеља његовог успешног обављања је истинито и правовремено информисање. Ипак, и у редовним ситуацијама, и у пандемији, истинито и правовремено информисање понекад је у супротности са интересима одређених центара моћи, који зарад остваривања својих циљева, који могу да буду и у интересу свих грађана, али најчешће нису. У сваком случају, грађанин који из било ког разлога није довољно и тачно информисан о догађају таквих размера као што је пандемија COVID-19, је аутоматски у неповољној ситуацији, и уз то што му је ускраћено право да буде информисан, они су стављени у ситуацију појачаног безбедносног ризика у више аспеката, од здравственог и социоекономског до оних индивидуалнијих аспеката који се тичу психолошког, породичног и слично.

²⁴ Željko Bjelajac, Aleksandar Filipović (2020): „Lack of Security Culture in Facing the COVID-19 Pandemic“, *The Culture of Polis*, Year XVII (2020), No. 42, 383-399

Од самог почетка пандемије COVID-19 почеле су и неусаглашености и контроверзе, што је довело до стварања конфузије код грађана, што је последично могло да доведе до стварања већег ризика за појединца од оболевања или неког другог нежељеног догађаја који је настао као последица непотпуних или нетачних информација. На пример, уколико одређена држава и здравствене власти саопштавају мање бројеве новозаражених или умрлих од заразне болести, то може да произведе лагоднији приступ грађана у оном домену борбе против болести који су на самом појединцу. Са једне стране, мотив за такву манипулацију може да буде и спречавање појаве и ширења панике, али без обзира на мотив, последице су исте, и та танка линија чињења погрешних ствари из правих разлога често нестане и ти прави разлози постају неважни. Наравно, уколико читав медијски ланац обавља свој посао на прави начин, могућност за манипулације карактеристичне за централизоване системе се смањује. Уколико локални медији информишу јавност о догађањима у њиховој локалној средини правовремено и тачно, онда је значајно теже да се информацијама манипулише, нарочито у смислу презентовања ситуације као повољније него што јесте. Једноставно, на локалном нивоу је лакше доћи до информација, јер по природи мањих локалних средина лакше је доћи како до извора, тако и до истине, у поређењу са покушајима да се до истине дође од врха, који је, опет по својој природи, знатно затворенији и ексклузивнији. Другим речима, добар рад локалних медија и новинара растеређује истраживачко новинарство, јер открива, описује и комуницира догађаје и ситуацију на базном нивоу, а сума базних нивоа даје јаснију слику о регионалној и националној ситуацији, те се новинари-истраживачи могу окренути комплекснијим скривеним питањима.

Магнитуда кризног догађаја, логично, повећава магнитуду значаја не само информисања, које по својој природи подразумева нове информације, већ укупног комуницирања у кризи. Оно укључује и вербалну и невербалну комуникацију, и представља посебан део односа са јавношћу. У ширем смислу, кризна комуникација подразумева селекцију и начин саопштавања информација у кризним ситуацијама, које су јако широко дефинисане. Примера ради, нека јавна личност која се нађе у компромитујућој ситуацији предузима кораке карактеристичне за кризно комуницирање у циљу умањења штете коју је тај догађај изазвао. Исто важи и за организације и државне институције, које би морале да буду унапред спремне за оне кризне ситуације које се могу предвидети, а епидемија заразне болести, без обзира на све специфичности COVID-19, свакако јесте догађај за који је морао да постоји план комуницирања. Испоставило се, међутим, да многе државе и њихове институције не само да нису биле спремне за овакав догађај, већ се нису придржавале начела кризног комуницирања генерално, што је довело до нарушавања односа између институција и грађана, и раст неповерења који практично значи смањење заједништва, у ситуацији када је колективни одговор читавог друштва практично једина ствар која то исто друштво може да сачува од последица кризног догађаја који је толико велики и свепрожимајући, као што је пандемија COVID-19.

Закључак

Актуелна пандемија је догађај који је са једне стране потпуно затекао свет, а са друге скоро потпуно оголио недостатке савременог друштва. Масовни медији, и информисање уопште, у том смислу су само један сегмент, ма колико био важан и утицајан на све остале сегменте. Ипак, управо због тог утицаја, и очекивања спрам тог утицаја, можемо да закључимо да масовни медији нису на најбољи начин обавили своју функцију. Разлога за то је пуно – почев од тога да су информације на самом извору и почетку ширења ове болести саопштаване на селективан начин, што је умањило шансу за адекватно идентификовање опасности коју ова болест носи, преко необучености новинара за ускостручне теме, па све до сору-paste културе и приступа у креирању медијских садржаја. Већ смо констатовали да је информисање затајило на свим нивоима – од локалног, регионалног, до националног и међународног. А када дође до тога, истина, јединствена и потпуна, најчешће страда и изгуби се у какофонији различитих података који су свакодневица у дигитално доба. Ипак, иако још увек не можемо да идентификујемо одређени позитивни тренд који би наговестио да ће ствари у перспективи бити значајно боље, можемо да закључимо да је ниво информисаности о COVID-19 шест месеци након проглашења пандемије значајно већи него на почетку, те да сама та чињеница имплицитно говори да су грађани припремљенији на изазове које ова болест носи. Са друге стране, заобилазни путеви до којих се долазило до информација, огроман број нетачних информација и губитак кредибилитета оних људи и институција које су представљале ауторитет у јавном дискурсу теме су којима ће и глобално и локална друштва морати да се баве уколико желе да поврате функционалност и поверење након што пандемија прође.

Литература:

1. Amnesty International (2020): „Global: Crackdown on journalists weakens efforts to tackle COVID-19, 01.05.2020, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/05/global-crackdown-on-journalists-weakens-efforts-to-tackle-covid19/>
2. Bieber, Florian (2020): „Authoritarianism in the Time of Coronavirus, *Foreign Policy*, 30.03.2020, <https://foreignpolicy.com/2020/03/30/authoritarianism-coronavirus-lockdown-pandemic-populism/>
3. Bjelajac, Željko (2015): „Mediji, supkultura i kriminalitet“, *Kultura Polisa*, god. XII (2015), br. 27, 121-134
4. Bjelajac, Željko, Merdović, Boro (2018): „Senzacionalizam u medijima kao uzrok destabilizacije politike suzbijanja kriminaliteta“, *Kultura polisa*, god. XV (2018), br. 35, 289-300
5. Bjelajac, Željko, Filipović, Aleksandar (2018): „Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva“, u: *Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva*, ur. Željko Bjelajac i Aleksandar Filipović, posebno izdanje, *Kultura polisa*, 9-21
6. Bjelajac, Željko, Filipović, Aleksandar (2020): „Lack of Security Culture in Facing the COVID-19 Pandemic“, *The Culture of Polis*, Year XVII (2020), No. 42, 383-399

7. Filipović, Aleksandar (2016): *Paradigma kulturološkog pozicioniranja video igre*, doktorska disertacija, Fakultet dramskih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu
8. Fottrell, Quentin (2020): „Trump vs. Fauci: The president says, ‘He was wrong’; the doctor responds, ‘I don’t regret anything I said’”, *Market Watch*, 21.07.2020, <https://www.marketwatch.com/story/trump-on-faucis-early-response-to-the-coronavirus-pandemic-he-was-wrong-fauci-disagrees-i-think-im-pretty-effective-2020-07-19>,
9. Lorimer, Roland (1998): *Masovne komunikacije*, Clio, Beograd
10. Melnichuk, Tatsiana (2020): „Coronavirus: Belarus WW2 parade defies pandemic and upstages Putin“, *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-52574749>
11. Reporters Sans Frontiers, (2020): “2020 World Press Freedom Index”, <https://rsf.org/en/2020-world-press-freedom-index-entering-decisive-decade-journalism-exacerbated-coronavirus>
12. Reporters Sans Frontiers, (2020): „Коронавирус: подчиняясь требованию Рамзана Кадырова, российские власти подвергли цензуре статью с критикой репрессивного кризисного менеджмента Чечне”, 17.04.2020, https://rsf.org/sites/default/files/russie_2020_04_censure_novaia_gazeta_rus_0.pdf
13. Vapnichnaya, Elena (2020): „Interview: Openness of the authorities, conscientiousness of the media, information literacy of citizens - this is what needs to be countered with disinformation about the coronavirus”, *UN News*, 16.04.2020, <https://news.un.org/ru/story/2020/04/1376212>,
14. World Health Organization, (2020): „Digital tools for COVID-19 Contact Tracing“, 04.06.2020, https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-Contact_Tracing-Tools_Annex-2020.1
15. “Весьма эмоционально, но ничего необычного: Песков — об угрозах Кадырова “Новой газете”, *Новая газета*, 16.04.2020, <https://novayagazeta.ru/news/2020/04/16/160750-vesma-emotsionalno-no-nichego-neobychnogo-peskov-ob-ugrozah-kadyrova-novoy-gazete>
16. Милашина, Елена (2020): „Смерть от коронавируса — меньшее зло”, *Новая газета*, 12.04.2020, <https://novayagazeta.ru/articles/2020/04/12/84851-smert-ot-koronavirusa-menshee-zlo>
17. Удружење новинара Србије (2020): „Полиција дошла по новинарку портала Nova.rs због текста о Клиничком центру Војводине”, 02.04.2020, <http://www.uns.org.rs/desk/vesti-iz-medija/96280/policija-dosla-po-novinarku-portala-novars-zbog-teksta-o-klinickom-centru-vojvodine.html>

THE ROLE OF MASS MEDIA IN DISAFFIRMATION OF SECURITY CULTURE DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Summary: In this paper, the authors analyze the confusion created during the pandemic, and confront the baseness of a state to even partially suspend “the right of the public to know” during a crisis like the COVID-19 pandemic, with the obligation of that state to always and unconditionally allow the mass media to inform the public about everything that is a public interest. Through question who determines what is the public interest in informing about COVID-19, the authors comment on possible conflict of interest of states and health authorities on one and citizens on another side, and in what measure such conflict of interest results in ignorance of citizens about what to do to decrease the risk from the disease, and doing so disaffirm the security culture during the pandemic. The authors also consider the

Александар М. Филиповић /Жељко Бјелајац, Улога масовних медија у деафирмацији ...

role of mass media without which a state cannot communicate with its citizens, nor it can establish a sustainable security culture of its citizens necessary to prevail the COVID-19 pandemic.

Key words: pandemic, state, media, journalism, information, security culture